

Mychajlo Syrochman a dvě knihy o zaniklých církvích Karpat

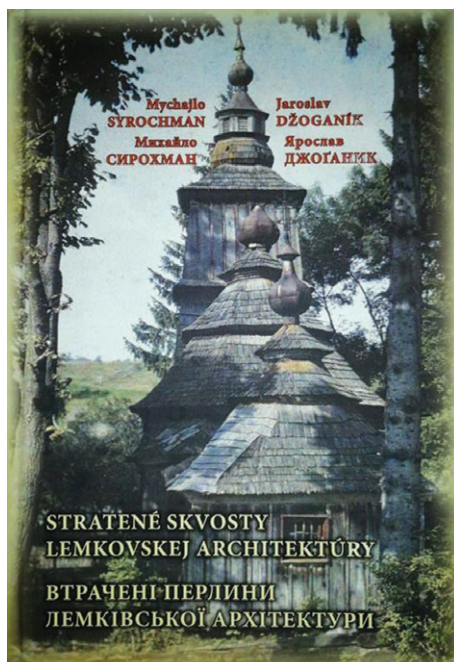
SYROCHMAN, Mychajlo, DŽOGANÍK, Jaroslav. *Stratené skvosty lemkovskej architektúry – Vtračeni perlyny lemківської архітектури*. Svidník: Slovenské národné múzeum – Múzeum ukrajinskej kultúry, 2021. 127 s. ISBN 978-80-89755-87-5.

SYROCHMAN, Mychajlo. *Vtračeni cerkvy Zakarpattja. Zakarpatska Akademija Mystectv – Kulturna Platforma Zakarpattja*. Kyjiv 2021. 332 s. ISBN neuvedeno.

SYROCHMAN, Mychajlo. *Lost Churches of Transcarpathia*. Uzhhorod: Publishing house of Oleksandra Garkusha, 2021. 332 s. ISBN 978617-531-245-2.

Autor žijící v Užhorodě a pracující na tamní univerzitě je velkým znalcem dřevěné sakrální architektury Zakarpatské oblasti na Ukrajině, tedy někdejší Podkarpatské Rusi, která byla v meziválečném období součástí Československa.¹ V roce 2000 vydal velkou knihu věnovanou existujícím dřevěným i zděným církvím a zvonickým.² Na ni nyní navázal dvěma díly, ve kterých se zabývá stavbami, které v průběhu 20.–21. století zanikly jak v ukrajinském Zakarpatí, tak na východním Slovensku. Zúročil tak badatelské cesty po oblasti, podnikané od poloviny 70. let 20. století do poloviny nultých let 21. století, jakož i výzkumy v archivech, knihovnách a muzeích na Ukrajině, Slovensku, v České republice a Maďarsku z let 1990–2021.

Poměrně útlá dvojjazyčná, slovensko-ukrajinská kniha *Stratené skvosty lemkovskej architektúry / Vtračeni perlyny lemківської архітектури* je věnována 48 zaniklým dřevěným církvím užívaným takzvanými Lemky, ukrajinským (rusínským) obyvatelstvem na severu východního Slovenska, k nimž se podařilo získat obrazovou dokumentaci. Autoři knihy Mychajlo Syrochman a Jaroslav Džoganík ve stručném úvodu informují, že devět církví bylo zničeno během 1. světové války, tři ve 2. světové válce, osm jich bylo rozebráno kvůli válečnému poškození a sedm staveb shořelo v mírových dobách. Zbývající zhruba polovina padla za obětí touze po zděné svatyni. I dnes v oblasti existuje největší koncentrace dřevěných sakrálních staveb na Slovensku, ale jde o pouhý zlomek počtu, jakého dřevěné svatyně dosahovaly v 19. století či dříve, kdy zde zcela dominovaly.

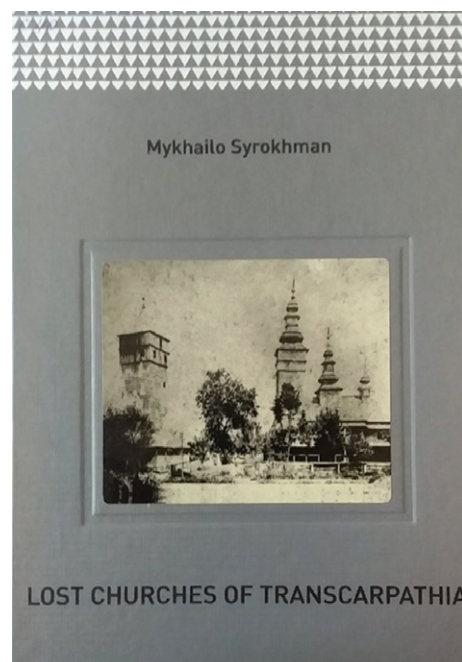
Těžiště knížky tvoří abecedně řazený katalog, který soustřeďuje všechny podstatné informace, jež se k zaniklým objektům podařilo získat, a to i s pomocí slovenských, českých a maďarských kolegů. Velmi důležitou součástí katalogu tvoří dobová kresebná a fotografická dokumentace včetně některých půdorysů a řezů, kterou pořídili Kornel Divald, Florian Zapletal, Rudolf Hůlka, Josef Vydra, Josef Polák, Volodymyr Zalozeckyj, Volodymyr Sičynskij, Josef Řeřicha, Jaroslav Vodrážka, Jan Němeček a další. Její velká část je publikována poprvé. Díky kvalitnímu tisku jsou fotografie dobře čitelné.

Publikaci uzavírá stručné anglické shrnutí a přehled pramenů a literatury. Všechny lokality jsou zakresleny v mapě na předsádce.

Druhá, rozsáhlejší práce zasahuje nejen oblast obývanou Lemky, ale celý region Zakarpatí na Ukrajině. Vyšla ve dvou mutacích, ukrajinsky jako *Vtračeni cerkvy Zakarpattja*, anglicky pak jako *Lost Churches of Transcarpathia* pod redakcí Oleny Krušynské z Kyjeva.

Autorovi se s pomocí dalších kolegů podařilo shromáždit podrobné informace o celkem 156 zaniklých stavbách: 101 dřevěných církvích, 22 dřevěných zvonících a 26 církvích zděných. Mapa v příloze zachycuje i další stavby, ke kterým se potřebné informace získat nepodařilo (viz dále).

Koncepce knihy je obdobná jako u výše popisovaného díla: po nejnutnějším úvodu následuje podrobný katalog řadící lokality podle okresů a dále podle abecedy. Sled je přirozeně

v obou jazykových verzích rozdílný. Texty jednotlivých hesel obsahují vše podstatné, co se podařilo zjistit o historii a architektuře každé stavby. Zařazeny jsou i odkazy na literaturu. Velmi bohatá a unikátní je i obrazová dokumentace. Tvoří ji převážně fotografie pořízené jak v meziválečném období (většinou stejnými autory jako u výše popisované publikace), tak v poválečné éře, kdy byla Ukrajina součástí Sovětského svazu. Z velké části snímky dosud nebyly publikovány a díky kvalitním reprodukcím se poprvé dostávají k veřejnosti.

Pro českého zájemce bude patrně přístupnější anglická verze knihy, musí však počítat s tím, že Ukrajina dodnes lpí na sovětské fonetické transkripci cyrilice, která sice angličtinou vládnoucímu uživateli dobře napoví, jak se jméno lokality vyslovuje, ale je často značně obtížné rekonstruovat jeho originální znění – tedy provést zpětnou transliteraci. Kdybychom podobnou zásadu aplikovali na češtinu, museli bychom psát Zhatets (Žatec) či Khlumets (Chlumec). V anglické verzi se všechny svatyně označují souhrnně jako „church“ (kostel), i když anglická terminologie zná i výraz „tserkva“ (církev). Údaj o tom, které konfesi svatyně patří, naštěstí umožňuje oba typy staveb rozlišit.

V závěru knihy je zařazen přehled všech zjištěných zaniklých staveb, tedy i těch, které nemají samostatné heslo (což mohlo být rozlišeno). U každé stavby je uvedeno patrocinium, církevní příslušnost (jsou zde tedy nejen cirkve, ale i kostely), doba vzniku i zániku. První část tvoří

stavby dřevěné, druhou zděné. Knihu uzavírá společný jmenný a místní rejstřík.

Zájemci o ukrajinskou dřevěnou sakrální architekturu získávají neocenitelné a dosud citelně chybějící odborné publikace. Opírají se o mezinárodní spolupráci a jsou zpracované na vysoké vědecké úrovni, s využitím fondů uložených v několika státech.

Ing. arch. Karel KUČA
karel.kuca@gmail.com

Poznámky

1 Pozn. redakce: autor knih je známý i čtenářům našeho časopisu, viz: Mychajlo Syrochman, „Největší bohatství východních Karpat.“ *Dřevěné cirkve Podkarpatské Rusi v období první republiky*, *Zprávy památkové péče* 78, 2018, č. 5, s. 515–522.

2 Mychajlo Syrochman, *Cerkvy Ukrajiny. Zakarpattja, Lvov 2000*, 880 s., ISBN 966-95739-0-4.

RESUMÉ

New Town Squares in Prague. Archaeological values of historical public spaces and their preventive heritage protection

Jan HAVRDA; Jaroslav PODLIŠKA; Petr STAREC

The areas of the most important squares in the historic centre of Prague represent unique urban units in all respects and provide visible and covert testimonies about their past. In addition to their form and their respective buildings, a significant part of their heritage value is represented by the archaeological layer hidden beneath their surface. Prague squares (*náměstí*) as significant archaeological sites is a topic that has received more attention in recent years among archaeologists during the exploration of existing archaeological excavations as well as among heritage conservationists.

Among the unique public spaces in the centre of Prague, besides the Old Town Square and Lesser Town Square, there are also three historical squares of the New Town of Prague – Charles Square, Wenceslas Square, and Senovážné Square. Their creation is associated with the extraordinary urban planning accomplishments of Bohemian King Charles IV, who in 1348 initiated the establishment of a new, spatially extensive urban community in the vicinity of the Old Town. With its size of over 240 hectares, the New Town (*Nova Civitas*) entered an area with a rich settlement history, and for several centuries its spatial capacity exceeded the needs of the local population until the end of the

19th century. The proposed urban structure included generously proportioned squares, whose function was economic, administrative, representative, and spiritual. The topography and spatial form of the new squares was based on the communication pattern of the area and the economic needs of the village. Their location also responded to the natural conditions provided by the area. The new town squares are varied in type, and their form cannot be related to the general patterns of the location of the towns of the High Middle Ages in the Czech lands. The form of the squares is entirely original, and they still retain an urban authenticity that is reflected beneath their surface. The archaeological layer is disturbed in different forms and is not only related to the period after their creation. Consideration and determination of their significance and heritage value must therefore be based on a comprehensive analysis using all available historical and environmental sources. Archaeological exploration of the new town squares has a relatively old tradition. The first accidental archaeological finds were documented here already during the 19th century. A general change was brought about in the second half of the 20th century by the gradual institutionalization of archaeology and the more significant application of legislative instruments for the protection of archaeological heritage. The systematic exercise of archaeological conservation began to be applied only after 1989, when operational archaeological work began to take place under the regime of rescue archaeology on most construction projects where ground disturbance had occurred. The current knowledge gained from the archaeological documentation of the surfaces of the most important new town squares does not yet provide a more comprehensive picture of their past. Its disparity and dispersion, to some extent, limits our work with the data obtained. Thus, many of the statements and conclusions must be seen as tentative with varying quality and weight of their testimony.

For the purposes of reconstructing the form and genesis of the historical superstructure of the largest square in the city, Charles Square, only a few dozen documentation points can be used at present. On the basis of these, we know that the medieval part of the overlay has been preserved mostly in the middle of its area. Archaeological research has found here not only evidence of stone buildings, including the negative of the foundation of the Gothic Chapel of Corpus Christi and the adjacent cemetery, but also the situation of profane domestic buildings that in the past filled its immediate surroundings. The situation is different in the second public space, Wenceslas Square. Its archaeological exploration has so far focused almost exclusively on the flat lower (north-western) and central part of the square with the intersection of Vodičkova and Jindřišská Streets. This is the result of rescue archaeological activity triggered by various construction

projects from the 1960s to the present day. The research so far has shown that in the flat part of its area, under the current surface, there are peak to late medieval archaeological terrains. Above this level are relics of cobbles of large fractured quartzite. The genesis of the local refuse layer (sometimes distinctly smelly, grey-black coloured), about 1.5–2 m high in the lower part of the square, was due to the waste from livestock farming, especially manure and animal and vegetable waste from the surrounding New Town burgher households. The resulting, exceptionally powerful organogenic layer was interspersed with several levels of paving, mainly using river boulders. The total height of the historic overburden here reaches c. 2.9–3 m (at Můstek) and gradually decreases to c. 2.5–2.6 m towards the central junction with the underpass.

To some extent, a similar state of knowledge prevails at Senovážné Square. The archaeological excavations so far have revealed that a modern stratum appears at a depth of about 0.3–0.5 m below the existing surface of a flat character. Its thickness is about 1 m, and the base reaches a depth of about 2 m in places. The modern overburden contains relics of brick and wooden buildings that were built in the past on the square. It can be stated that the appearance of the historical terrains of Senovážné Square has not been significantly affected by modern modifications (except for the above-described surface construction interventions into the underground structures). The historic ground, starting with the foundation of the New Town, remains undisturbed by large-scale buildings, with a few exceptions (linear urban infrastructure).

The new town squares are an integral part of the unique urban complex of the Prague Heritage Reserve, which has been listed as the Historic Center of Prague on the UNESCO World Heritage List since 1992. Its unique value is its urban configuration consisting of naturally growing and deliberately composed units of buildings and public spaces. If we are to single out the original urban units that articulate the area of the New Town, it will be its large squares, which traditionally played the role of multifunctional centers of public life. The landscape relief and the older, gradually developing settlement structure, interwoven with a network of roads, played an important role in their formation, and Nové Město was placed in this context. Efforts to actively protect archaeological structures went furthest only at Charles Square, where in the late 1990s a significant archaeological area was defined with confirmed remains of the foundations of the original medieval building and the Chapel of Corpus Christi with a cemetery. The proposed protection regime focused mainly on the exclusion of large-scale interventions. As part of the most recent review of significant archaeological sites, which was completed in 2020, the site was modified and partially enlarged on the basis of new findings. At 7,337 m², it covers only a tenth of the